

Марьяненко Л. В. САМОДЕТЕРМИНАЦИЯ КАК УСЛОВИЕ САМОРАСКРЫТИЯ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧЕНИКОВ В ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье представлен анализ взглядов зарубежных и отечественных авторов на природу самодетерминации. Представлены также результаты эмпирического исследования. Теоретически определены и экспериментально доказаны внутренние и внешние условия развития самодетерминации познавательной деятельности. Подтверждается гипотеза о наличии деструкций самодетерминации.

Ключевые слова: познавательная деятельность, самодетерминация, внутренние условия самодетерминации (развития и блокады); внешние условия самодетерминации (развития и блокады), деструкции самодетерминации.

Maryanenko L. V. SELFDETERMINATION AS A CONDITION OF CREATIVE POTENTIAL OF PUPILS SELFREVELATION IN THE COGNITIVE ACTIVITY

The analysis of views of domestic and foreign authors is presented in article on the self-determination nature. The set of the diagnostic techniques, the standardized tests and the author's techniques directed on studying of self-determination of knowledge and informative activity by high school students and university students is presented. Results of empirical research of this problem are presented in article also.

Keywords: self-determination, cognitive activity, conditions of the self-determination, external conditions of the self-determination, destructive self-determination.

УДК 159.923

Мищиха Л. П. (м. Івано-Франківськ)

**ПСИХОБІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ
ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ Н. М. УЖВІЙ**

У статті здійснений психобіографічний аналіз творчого потенціалу Наталії Ужвій. Розкриваються важливі ключові моменти біографії Наталії Ужвій і показано їх роль у сходженні актриси до вершин Мельпомени.

Ключові слова: творчість, творчий потенціал, творча обдарованість, особистісні риси, талант.

***Не вважайте ніколи свою роботу завершеною,
ніколи не заспокоюйтесь на тому, що вже досягнуто.
Де настає спокій – там кінець творчості і мистецтву.***
Наталія Ужвій

Постановка проблеми. Виходячи з головних концептуальних положень вітчизняної психологічної науки у напрямі дослідження ресурсності біографічного методу як процесу структурування життєвого шляху творчої особистості робимо акцент на її свідомому виборі прижиттєвих творчих напрацювань, використовуючи напрацювання у царині біографічних досліджень (О.І. Кульчицька, В.О. Моляко, М. О. Рибніков, О.Л. Музика, Н.А. Логінова та ін.), де відображено основні положення побудови біографічного аналізу, зокрема:

1) наявність констатації обдарованості особистості в тій чи іншій галузі діяльності;

2) виявлення принципово вагомих і значущих періодів у житті творчої особистості і встановлення конкретних зв'язків між цими періодами і творчими продуктами;

3) вивчення мікро- та макросередовища буття творчої особистості і їх впливу на творчу діяльність;

4) виявлення творчого «кредо» (творчі плани, стратегії) конкретної людини, мисленневих пошуків, етичної й естетичної оцінки світу, моральних ідеалів та ін. – стратегії її творчості в цілому;

5) вивчення індивідуального стилю творчої діяльності (джерела, розвиток, форми і особливості прояву, реагування на різні ускладнені умови, бар'єри, перешкоди на шляху реалізації творчих замислів);

б) аналіз впливу творчості особистості на оточення (культура, сучасники, нащадки) [5, с. 398-399].

Мета дослідження – проаналізувати основні рушії розвитку творчого потенціалу Наталії Ужвій на матеріалі психобіографічного методу.

Н.М. Ужвій судилося довге життя на сцені. Вона – одна з найбільш активно діючих ветеранів українського театру. За своє плідне творче життя – шістдесят років – зіграла ролі різного плану: високодраматичні, комедійно-характерні і загострено-сатиричні.

1. Родинне оточення.

Народилась у м. Любомль (нині у її місті Любомльський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 1 – районна гімназія імені Наталії Ужвій» – навчальний заклад з поглибленим вивченням іноземних мов) на Волині 8 вересня 1898 р. у звичайній селянській родині, де було восьмеро дітей. Її батьки – Михайло Максимович Ужвій (народ. 1870 р.) і Олена Павлівна Космина (нар. 1871 р.) із Волинської губернії, хлібороби, щирі українці. Батьки мріяли про освіту для дітей. Наталя була найстаршою, з нею, як з матір'ю, рахувалися всі інші. Мама мріяла бачити Наталю учителькою [1; 9].

Велика сім'я Ужвій з огляду на історичні події занесена «вітрами» в різні куточки України, Польщі. У 1915 році (Перша світова війна) вони в містечку Клевань (під Рівним), після чого переїжджають у Золотоношу, а далі – в Польщу, під Варшаву, у робоче поселення під «метафоричною» назвою Брудно. Там проживав мамин брат, який працював на залізниці, туди ж і влаштував на роботу Михайла Максимовича Ужвія. Тут минали дитячі роки Наталі, тут вона отримала початкову освіту – спершу в залізничному, а потім у міському дворянському училищі. На навчання ходила пішки босоніж, на шляху зачаровано заглядала у костел, слухала орган. Та продовжити навчання не вдалося через матеріальну скруту в сім'ї. Батьки знову переїжджають на Рівненщину, де Михайла Максимовича влаштовують у лісництво. Після того, як Наталю не прийняли до семінарії, вона подалася у швачки, не полишаючи самоосвіти. «Мене віддали до швачки... я вмю шити, вишивати, – написала у спогадах Наталя Михайлівна. – Але я мріяла учителювати. Готувалась до екзаменів. Дньом – у майстерні, а по ночах при свічці перечитувала десятки книг. Екзамен екстерном здала і в 16 років стала сільською учителькою» (Цит. за: [12]).

Роки дитинства минули в злиднях, дівочі – в учителюванні за копійки по сільських школах, але мрії про мистецтво ще в юності полонили уяву дівчини. Побут, звички, культура і традиції села дали їй змогу накопичити великий емоційний досвід, який потім живитиме її протягом усього творчого життя. Аналізуючи дитячі роки Н. Ужвій, можна простежити, що коріння її творчості, без сумніву, сягає в народний ґрунт, у дитячі і юнацькі враження, поетичні пісні і думи, в трудове оточення. Їй були притаманні природна спостережливість, пізнавальна активність, працьовитість. Наталя виросла у сім'ї, що зазнала гіркої долі біженців. Перед її очима розгорталася не одна людська драма, життєва історія, гострі колізії, конфлікти, що закарбуються в пам'яті і залишать незабутній слід у долі майбутньої акторки, віддзеркалюючись у сценічних картинах, епізодах, де їй доведеться зіграти, та й поготів – «прожити» зі знавцем людської душі ролі своїх персонажів, збагачуючи їх власними інтерпретаціями та репрезентаціями. Пізніше акторка напише у своєму щоденнику: «У мене така складна біографія, стільки гірких перипетій у ній... Коли чуєте про людину «улюбленець долі», не вірте. Доля нікого не пестить. Водночас за невтомність зусиль у досягненні мети, за стійкість — нагороджує. Тим щедріше, чим менше пам'ятаєш про нагороду. Власне життя переконує: без зусиль, без застосування волі на кожному кроці не існує долі, гідної людини» (Цит. за: [12]).

Можна припустити, що в сім'ї, де було батьківське налаштування на хорошу освіту для дітей (можливо, далася знака нереалізована мрія батька про власну освіту), були закладені високі моральні цінності, а невтомна праця батьків стала прикладом і життєвим кредо Наталі на важких, тернистих дорогах життя.

2. Педагогічна діяльність.

Будучи єдиним педагогом у школі, Наталія Михайлівна викладала у селі Мілятин у трьох класах всі предмети: географію, арифметику, рідну мову. Потім була школа в селі Вілія, а згодом у Золотоноші (нині Черкаська область). Там було багато інтелігенції, що організувала аматорський гурток. Вона згадувала: «...Я вперше побачила українські народні п'єси в любительському театрі. Вони і сколихнули в мене якісь несвідомі або досі дрімаючі почуття. Я втратила спокій, була одержима однією думкою, одним пристрасним бажанням – потрапити на підмостки цього театру, що незабаром і здійснилося» (Цит. за: [12]). Наталя звернулася до постановника вистав Володимира Войне з проханням прийняти її до театру, мотивуючи своє рішення любов'ю до сцени. З її спогадів: «Я стала учасницею місцевого любительського драмгуртка... Вже на четвертий рік я відчула, що театр починає поглинати мене повністю, а школа відходить на другий план. І, нарешті, театр остаточно витіснив школу з мого життя» (Цит. за: [4, с. 13]).

Пропрацювавши шість років учителькою і перейшовши працювати у театр, Н. Ужвій зауважує, що ніколи про це не пошкодувала, оскільки вбачала спільність між професією вчителя і актора у їхньому обопільному зверненні до слухачів у ретрансляції їм духовно-ціннісних настанов та моральних імперативів.

Аналіз даного періоду життя засвідчує особистісну зрілість Наталії Ужвій у виборі фаху (самостійно роблячи вибір на користь професії, у якій вбачала своє покликання). І хоча батьки були проти такого захоплення доньки, вважаючи сцену не гідним місцем для шляхетної панянки (вчительки), все ж її наполегливість і самостійність у прийнятті власних рішень як ознака сильного і вольового характеру Наталі, та й підтримка оточення, яке мало вплив на думку батьків, не дали зійти з наміченого життєвого шляху, де педагогічна діяльність виявилась мостом до переходу в іншу професійну якість, – Наталя стала акторкою. В історії українського театру схожими тернистими шляхами прокладав собі дорогу у велике мистецтво і Амвросій Бучма (теж вийшов із сім'ї залізничника), працював вантажником, був музикантом. І в його випадку батько теж не був прихильним до вибраної сином життєвої дороги. Вміння «відчувати» своє покликання і залишатись йому відданим попри всі життєві труднощі, – саме так характеризуються непересічні постаті, серед яких і була Наталя Ужвій – жінка, яка сміливо власноруч «проклала» свою дорогу до Мельпомени.

3. Учителі та Наставники.

У Золотоноші почався, за словами Н. Ужвій, «артистичний університет», де вона зіграла понад сімдесят ролей.

Як не дивно, але Н. Ужвій не думала про статус професійної акторки. Тільки інтуїція й далекоглядність одного з керівників Золотоніського відділу освіти Івана Мойси (пізніше відомого українського прозаїка Івана Ле), який часто бував на виставах любительського театру, дали поштовх до подальшої акторської долі Наталії Михайлівни. Саме Іван Ле дав талановитій дівчині офіційне направлення на «інструкторсько-режисерські курси» у Київ. Проте курсів у Києві не було, і Н. Ужвій відправилась у Перший Український театр ім. Т. Шевченка. Там Н. Ужвій зустріла актрису Ірину Тешенко (внучку М. Старицького), яка і познайомила Наталю з Іваном Мар'яненком. Як згадує про це І. Мар'яненко, «... зовнішність і поведінка моєї співбесідниці (Н. Ужвій) настільки мене зацікавили, що я запропонував їй здати екзамен негайно (у фойє театру). Дуже хвилюючись, вона почала читати вірші, монологи... Захопившись, я перейшов до діалогів і як партнер швидко досягнув певного контакту з дебютанткою. Вогонь в її виразних очах то гаснув, то знову спалахував...» (Цит. за: [7]). Після цього імпровізаційного кастингу Наталя Ужвій стала актрисою Першого театру УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Художнім керівником колективу був учень Станіславського Олександр Загаров, комісаром – Олександр Довженко, а завлітом – Павло Тичина.

Спочатку Наталя брала участь в масовках, пізніше озвучувала епізоди у два-три слова. Через рік вона вже грала невеличкі ролі.

Шлях до опанування основ акторської професії був нелегкий. Н. М. Ужвій згадує, як вона репетирувала свою першу в житті театральну роль. То була епізодична роль з п'єси «Мораль пані Дульської» Г. Запольської, потім – «Безталанна» (Софія), «Бондарівна» (Наталя). У її спогадах відмічено: «Коли дома нікого не було, я ставала перед дзеркалом і репетирувала. А вночі виходила на луки, оточені густими деревами, і

...знепритомнювала, сміялась і плакала, робила все, що треба було по ролі...» (Цит. за: [4, с. 12]). І далі: «Я не відразу стала актрисою. І вміла зовсім небагато; скільки довелося вчитися у справжніх акторів, до того ж із самих азів» (Цит. за: [4, с. 24]).

Н. Ужвій пощастило на співпрацю з досвідченими майстрами, талановитими особистостями, за плечима яких була сильна театральна школа. Це, зокрема, Г. Юра, І. Мар'яненко, Л. Курбас, А. Бучма, Ю. Шумський, М. Крушельницький, Д. Антонович, В. Василько, Д. Мілютенко та ін. режисери й актори, яких вона вважала своїми учителями, у яких училась і шліфувала свою майстерність, водночас граючи з ними на сцені. Пізніше вона напише: «Лесь Курбас і Гнат Юра – це основа моїх знань, моєї майстерності. А які чудові режисери Б. Сушкевич і В. Вільне, К. Кошевський, К. Хохлов, Ю. Бриль, В. Скляренко, Б. Норд, М. Терещенко. У кожного я вчилася розуміти не тільки роль, а й себе. Кожен допомагав мені розкривати і розвивати дімаючі часом здібності...» (Цит. за: [4, с. 182-183]).

4. Професійна діяльність.

З 1922 по 1925 рік Н. Ужвій працює в Київському українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка, де її першою зіграною(не досить вдало) роллю була роль Анжеліки в комедії Ж.-Б. Мольєра «Хворий та й годі» [11]. Специфіка мольєрівських комедій вимагала високої акторської майстерності, якою вона ще не володіла. Проте це не знищило віри Н. Ужвій у власні можливості. Вона продовжувала наполегливо працювати і вдосконалювати свою акторську майстерність.

Упродовж 1922 – 1925р р. Ужвій зіграла в театрі ім. Шевченка понад 20 ролей, серед яких: Билина, Туанетта («Хворий та й годі»), Дорімена («Міщанин у дворянстві»), Маріанна («Скупий»), графиня і Сюзанна («Весілля Фігаро»), Ганна і Дульська («Мораль пані Дульської»), Амалія («Мазепа»), Катаріна («Приборкання непокірної») та ін.

У 1925 р. вона грає на сцені Одеського державного українського драматичного театру, де прийшла до неї слава. Про неї пишуть, у неї беруть інтерв'ю, на її вистави мріють потрапити.

У 1926 р. Н. Ужвій переходить до створеного Лесем Курбасом харківського театру «Березіль». Тут було вперше поставлено п'єси видатних українських письменників і драматургів М. Куліша («Народний Малахій», «Мина Мазайло») та В. Винниченка («Базар», «Чорна Пантера і Білий Медвідь») та ін. Пізніше вона напише: «...Десяток бентежних років цей театр був моїм університетом, де були радощі творчості і гіркі розчарування та невдачі» (Цит. за: [4, с. 69]).

Сценічна діяльність в театрі «Березіль» збагатила артистку творчим досвідом різноманітного репертуару (драматичні, ліричні, характерні ролі), розвинула талант, сценічну культуру, поглибила духовні й мистецькі обрії, відшліфувала естетичний смак. Наталія Ужвій стала майстром сцени в повному розумінні цього слова. Разом з тим, за природою свого творчого обдарування, наріжними підвалинами театральної школи. Н. Ужвій тяжіла до класичних форм з їх реалістичною основою, зрозумілим психологізмом, тож ек-

спериментальне мистецтво, що було основою театру «Березіль» не було їй близьким [8, с. 3]. Чоловік Наталії Ужвій, Євген Пономаренко, у своїх щоденниках нараховує майже тридцять помітних ролей Н. Ужвій в театрі «Березіль», зокрема у виставах: «Седі», «Золоте черево», «Король бавиться», «Пролог», «Змова Фієско в Генуї», «Гайдамаки», «Мина Мазайло», «Диктатура», «Чотири Чемберлени», «Кадри», «Невідомі солдати», «Коли народ вивольється», «Народження велетня», «Заповіт пана Ралка», «Плацдарм», «Містечко Леденю», «Тетнулд», «Маклена Граса», «Загибель ескадри», «Бастилія Божої Матері», «Криголам», «Платон Кречет», «Портрет», «Глибока провінція», «Дай серцю волю, заведе в неволю» та ін.

З 1926 р. розпочалося кіножиття Наталії Ужвій: на Одеській кіностудії вона знялася в своєму першому фільмі «ПКП (Пілсудський купив Петлюру)». Всього ж знялася у 24 стрічках [6, с. 409].

Лихі та жорстокі 30-і роки минулого століття торкнулися й родини Наталії Ужвій. Саме з цього часу актрису почали переслідувати горе й страждання. Спочатку чорні хмари затьмарили небо над театром «Березіль». Лист «про хибну ідеологічну політику театру» змушені були підписати 64 актори, зокрема і вона. А згодом – арешт і смерть Леся Курбаса.

НКВС арештував двох братів актриси – Євгена й Назара, а незабаром і першого чоловіка – відомого поета-футуриста М. Семенка. Обшуки були і в її київській квартирі. Вона розшукувала братів близько двадцяти років, зверталася в різні високі інстанції, та все було марно. Лише з часом Н. Ужвій дізналася, що їх реабілітували посмертно. Ці події приголомшили актрису. Проте внутрішні переживання додавали їй мужності, а акторській грі – ще більшої експресії. Ще одну трагедію довелось пережити актрисі: єдиний син пішов із життя у 24 роки.

Лише на сцені, з часом, у виставі М. Островського «Без вини винні» свій біль актриса відтворила в образі Кручиніної – матері, яка теж втратила свого сина... Можна уявити собі реакцію залу, який знав про трагедію актриси й буквально здригався від ридань. Поряд із Ужвій у її горі були вірні друзі – чоловік і театр...

Фундатор українського драматичного театру ім. Івана Франка – Гнат Петрович Юра – не випускав Н. Ужвій зі свого поля зору. Її успіхи тішили його й водночас схилили до думки запросити актрису до Києва. І вже з 1936 року вона – провідна актриса славетного театру. Того ж року до колективу франківців прийшов Євген Пономаренко. Любов головних героїв у виставі «Дон Карлос» за Шіллером переросла у взаємне сильне почуття. Їхня творча й сімейна співдружність була взірцем взаєморозуміння, любові й злагоди. Вони прожили разом майже 50 років.

Саме стільки – 50 років свого життя – віддала Н. Ужвій франківській сцені, де вона всі ці роки була першою актрисою, і створила десятки неповторних образів у п'єсах І. Франка, О. Корнійчука, В. Шекспіра, О. Островського та ін. Серед найкращих ролей: Раневська («Вишневий сад» А. Чехова), Беатріче («Багато галасу даремно» В. Шекспіра), Кручиніна і Тугіна («Без вини винні» М. Островського), Анна («Украдене щастя»

І. Франка), Марина Мнішек («Борис Годунов») тощо, 65 образів-ролей. І кожна з них – яскрава, незабутня. Актриса вмiла знаходити такі барви ролі, що магнетично діяли на глядача, зачаровували його. Сама ж не раз зізнавалася: «Я вся в театрі, коли в мене немає вистави, я одразу никну, в'яну й сама собі стаю непотрібною...» (Цит. за: [4, с. 182 – 183]). Пізніше у своїй анкеті-біографії Н. Ужвій напише: «Мабуть, я вправі вважати, що розквіт моєї праці найяскравіше проявився у театрі ім. І. Франка, і, безперечно, не сам по собі. Тут я зустріла... крім одухотвореного, закоханого в своє дітище Гната Юру, цікаву талановиту режисуру...» (Цит. за: [4, с. 182–183]).

5. *Воєнний період.*

У роки Великої Вітчизняної війни Н. Ужвій разом з театром перебувала в евакуації, спочатку в Тамбові, а згодом у Семипалатинську і Ташкенті. З концертними програмами побувала на багатьох фронтах, виступаючи і на передових позиціях, і в санчастинах, і в ар'єргардних військах. У цей час Н. Ужвій не тільки грає на сцені, але й виступає у пресі, по радіо зі зверненням до солдат, партизанів, жінок, світової громадськості.

На початку 1944 р. на екрани вийшов художній фільм режисера Марка Донського «Райдуга» за однойменною повістю В. Василевської. Головну роль української матері-партизанки з величезною емоційною силою зіграла Наталя Ужвій. Вона тоді перебувала разом із театром у Ташкенті. На зйомки погодилась не одразу, прагнула потрапити на фронт. Переконали листи М. Донського, який відмовив усім іншим претенденткам: «Знаю, передбачається Ваша поїздка на фронт. Якщо ви зіграєте Олену, дасте народові набагато більше. Зважте, Олена — українська жінка, ми з Вами маємо робити картину про Україну (Цит. за: [12]). Погодившись, акторка змушена була разом з іншими грати у дуже важких умовах на ашхабадському стадіоні, де стовпчик термометра сягав шістдесяти градусів у затінку. У фільмі ж розгорталися воєнні події зимової пори, відтак актори знімались у кожухах, вушанках. Н. Ужвій згадувала: «Часом здавалося, ще трохи — і знепритомнію від спеки. Долала себе, як усі. Темпу не втрачали, зйомки розпочали і закінчили в серпні» (Цит. за: [12]). Кінострічка «Райдуга» принесла їй світову славу й любов мільйонів глядачів. Під час війни її син і вся рідня залишились на окупованій території, тому у фільмі вона фактично відобразила свій біль, створила образ вражаючої трагедійної сили. Бійці на фронтах війни піднімались з траншеї і йшли у бій з криками: «За Батьківщину!», «За Райдугу!». Відтак Н. Ужвій почала отримувати листи від бійців на кшталт: «Дорога товаришко Ужвій! Після кінофільму «Райдуга» неможливо лишатись байдужим. Є моменти, коли захлинається подих, німіє душа. Не розумію, які сили примусили вас так глибоко відчувати трагічну роль. Не знаючи нас, ви нам допомагаєте — надихаєте на бій. Виходить, ми робимо ту саму справу – боремося за свободу нашої рідної України». І підпис: «Із спільним червонофлотським привітом до вас Михайло Гавросієнко. 6 червня 1944 року» (Цит. за: [2]). Чи лист з Америки: «У неділю в Білому домі дивились присланий із Росії фільм. Я запросив професора Чарльза Боліна як перекладача. Але ми все зрозуміли без перекладу. Цей фільм буде показано американському народу у всій своїй величі». Франклін Руз-

вельт (Цит. за: [2]). На Бродвеї понад три місяці стояли довгі черги за квитками на «Райдугу». Фільм одержав також головний приз Асоціації кінокритиків США як кращий іноземний фільм в американському прокаті 1944 року. Від Американської академії кінематографічних мистецтв за роль Олени Костюк Наталія Ужвій одержала престижну премію «Оскар». Цей факт винятковий в історії радянського кінематографа. Вперше «вітчизняний» фільм і зіграла в ньому роль Н. Ужвій отримали найвищу кінопремію.

Пізня дорослість

6. Повоєнний період

У цей період Н. Ужвій плідно працює над образами своїх сучасниць у п'єсах О. Корнійчука, А. Якобсона, О. Васильєва, В. Собка.

Хрущовська «відлига» не могла не торкнутися культури. Почалася кампанія з «оновлення творчих організмів». Найбільш гостро ця проблема постала в театрі імені І. Франка. І в 1963 р. із франківської трупи тиском «зверху» відправили з театру і Наталію Ужвій, якій виповнилось тільки 65 років (з відчуттям сил і бажанням працювати). Вона змушена була написати заяву про звільнення за власним бажанням, не принижуючись, наче в ролі сильної і холоднокровної Єлизавети Англійської («Марія Стюарт»). А через декілька днів вона вітає «свій» театр з відкриттям сезону і бажає акторам «видатних успіхів» [2].

У тому ж таки 1963 р. відбувається її «реабілітація». Її поновлюють у театрі, визнаючи партійну помилку, і, як театральну «ікону», більше не чіпають.

З колективом театру долала шлях від Москви до Кубані, від Білорусії до Татарстану, від Варшави до підшефної Бородянки, що на Київщині. Вже майже у 80 літ, під час гастролей влітку 1977 р. у Краснодарі, вона дуже часто була зайнята у виставах, і молодші партнери дивувалися її спроможності нести такі перевантаження. На це Н. Ужвій відповідала: «Праця – то рушій життя...» (Цит. за: [4, с. 177]). Цінними для сучасників є і слова-відповідь усім тим, кому акторська професія здається легкою, огорнутою шлейфом слави і почестей: «...Декому здається, ніби тому, хто щовечора виходить на сцену, та ще причепурений, гарно одягнений, у красивій перуці, живе незвичним життям, виголошує високі слова, а після вистави ще нагороджується оплесками, – все легко дається, все приходить само собою. Ні! Ой, як помиляються наївні люди! Чи можуть вони збагнути, скільки фізичних і моральних сил коштує кожна роль! І яка то надзвичайна, хоч і радісна, доля акторська! Радісна, коли бачиш, що кінцевий результат часом виснажливої праці – твоя гра – дає людям естетичне задоволення, будить думку, зворушує серце, примушує замислитися над своїм і чужим життям, приносить хоча б крихітку щастя. Заради цього варто трудитися, хвилюватися, нервуватися, тремтіти за майбутню долю і своєї ролі, і вистави в цілому» (Цит. за: [6, с. 410]). Як згадує сестра Наталії Ужвій – Тетяна Михайлівна, навіть погано себе почувуючи, Наталя не відмовилася грати у виставі «Ретро» (1982 р.) за чотири роки до смерті, та ще роль колишньої балерини. «Готуючи її, забувала про хворі ноги... Ми знали, як це їй нелегко, – згадувала Тетяна Михайлівна, – але на сцені вона про себе забувала. Так було завжди» (Цит. за: [9, с.3]).

До кінця свого життя Наталія Ужвій служила театру.

Автор, як очевидець творчої продуктивності Наталії Ужвій у її 85 років, мала щасливу нагоду потрапити на виставу (І. Франко, «Украдене щастя») з її участю у 1983 році на сцені Івано-Франківського обласного театру ім. Івана Франка і вітати від імені молоді Прикарпаття. Запамятались м'яка посмішка, доброзичливий не вдаваний погляд, відкрита душа, проста і водночас талановита особистість. Наталія Ужвій писала: «Що більше живу, то менше визнаю старість. Старість — це не роки, а стан душі. Перемога над часом, над віком: для мене — це коли людина не підпускає до себе байдужість. Мене цікавить усе. Не варто просити: зупинися, мить! Нехай плине час, нехай приносить новий пошук, оригінальні ідеї, які забезпечують рух вперед. У цьому привабливість життя» (Цит. за: [12]).

Один лише перелік того, що і де вона грала в останні роки, якою активною громадською діяльністю займалася, дозволяють якоюсь мірою уявити собі творче й життєве подвижництво Наталії Михайлівни. Вже немолода віком, вона дуже часто виступала на сцені рідного театру, готувала щороку кілька нових, ґрунтовних ролей – як сучасних, так і класичних.

7. Аналіз творчості.

Галерею яскравих сценічних образів створила артистка. Жодна з ролей не схожа на іншу і щодо своєї літературної першооснови, і щодо свого сценічного вигляду.

Якщо простежити генеральні теми зіграних Н. Ужвій ролей, то можна виокремити:

- обстоювання людської гідності, дівочої честі, права на чисте, вірне кохання;

- пісню материнства – величаву і трагічну, оптимістичну і безнадійну, радісну і сумну;

- таврування зрадливості у всіх її виявах – від прямого відступництва до прихованого душевного опортунізму [4, с. 178].

У кожному зіграному образі відчувалися свої колоритність, відмінність, характерність. Це високий духовний гарт і гідність Тані Єгорової, душевна цнотливість і принциповість Ольги Діброви, трагедійні переживання і громадянська активність Любові Ярової, лукавство і чуйність Наталки Ковшик [4, с. 178].

За своє творче життя Н. Ужвій зіграла понад двісті ролей у театрі, двадцять чотири – у кіно.

Аналіз динаміки творчої продуктивності Наталії Михайлівни Ужвій у віковому спектрі (на матеріалі фільмографії [10]) (див. рис. 1) показує, що у пізній дорослості акторка зіграла шість ролей. З них п'ять у фільмах-спектаклях «Українська рапсодія», «Чому посміхалися зорі?», «Поступися місцем», «Співай пісню, поете...», «Пора жовтого листя» і останню у віці 84 років (роль колишньої балерини Рози Песочинської) у фільмі-спектаклі «Ретро».

Серед героїнь, яких вона зіграла, – королеви і партизанки, лікарі і колгоспниці, кріпачки і вчені, народні майстри і актриси, юнки і пенсіонерки, борці й полонянки. Одна з таких ролей – Шевченкова Катерина – була увічнена в пам'ятнику Тарасові Шевченку в Харкові скульптором М. Манізером.

Натхненний портрет героїні Великого Кобзаря, для якого позувала славетна актриса, є вагомим складовою величній скульптурній композиції. Як згадувала сама велика актриса, доля подарувала їй унікальну можливість втілити улюблений образ для всіх і назавжди.

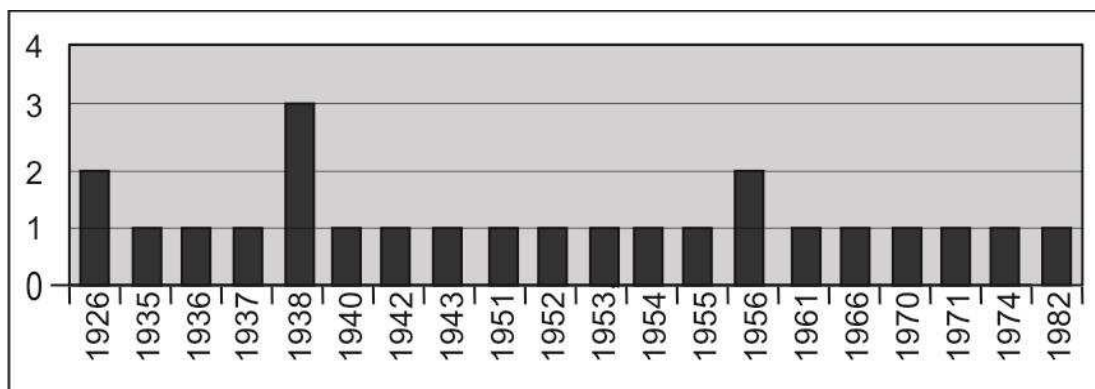

Рис. 1. Динаміка творчої продуктивності Наталії Михайлівни Ужвій у віковому спектрі (на матеріалі фільмографії)

Вона писала: «Перебування на сцені для мене завжди радість, хай то буде репетиція чи спектакль, особливо такий, коли відчуваєш подих залу. Слухає він тебе? Чи живе твоїми почуттями? І що понесе глядач після вистави? У наш час актор завжди занепокоєний тим, чи сказав він своєю працею глядачу те, що його (глядача) цікавить, в ім'я чого ми граємо даний спектакль» (Цит. за: [4, с. 183]).

Багато душі Наталія Ужвій вкладала у своїх учнів, молодих акторів, які вчилися у неї сценічній майстерності. Богдан Ступка згадував: «Коли «Украдене щастя» Сергій Данченко вже поставив із молодими акторами, і я грав Миколу, вона зробила мені найкращий за все життя комплімент: «Ви граєте то князя Мишкіна, то Ісуса Христа», – і я падав перед нею на коліна й цілував її сукню. Такі слова багато чого варті... Вона щиро підтримувала не тільки мене, а й Оглобліна, Данченка, Івченка, які прийшли в той же час до колективу франківців. Актори їй дуже поважали й цінували, а шанувальники – просто обожнювали. Недарма вона перетворилася на легенду українського театру» (Цит. за: [3]).

Померла Н.М. Ужвій 22 липня 1986 р. Похована на Байковому кладовищі.

Наталія Ужвій лишається легендою української сцени. Народна артистка СРСР, лауреат державних премій, лауреат Шевченківської премії (1984), перша в Україні актриса – Герой Соціалістичної Праці (1974), багаторічна голова Українського театрального товариства (тепер Спілка театральних діячів). Нині ім'я Н. Ужвій носить започаткований нею Будинок ветеранів сцени та вулиця у м. Києві. С. Параджанов на Київській кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка зняв про неї кінострічку «Доля» (1960).

Психологічний портрет

Наталія Ужвій – актриса з непростим долею. У її житті було все: і злет, і падіння, слава і потрясіння, зрада і кохання, радощі і безутішні муки втрат найдорожчих її серцю людей. І все це завершувалось одним: безконечною

працею, яка її і рятувала, і підносила, і вимучувала, – але без якої вона не уявляла свого життя.

«Поетесою української сцени» була жінка з «іконописним обличчям, з великими блакитними очима, трохи наспівною вимовою, з ледь потягнутими голосними, ставною поstattю зі «струною в спині», пластичними руками, навіть коли вони швидкі, – поетичною була вся природа цієї артистичної волинянки» [Кисельо].

Під м'якою, чарівливою зовнішністю приховувалась сильна, вольова натура особистості, яка, попри всі «виклики долі», вмiла долати труднощі, ставала сильнішою, «переплавляючи» свій досвід у зіграні ролі. «Актор не має права втомлюватись. Потрібно кожного дня йти вперед, обов'язково щось робити. Інакше завтра залишишся у вчора» (Цит. за: [6, с. 408]).

Доброзичлива, порядна, віруюча, людина із внутрішньою чистотою, ніколи голосу не підвищувала ані на гримерів, ані на костюмерів, що свiдчило про її делікатність та інтелігентність. Ще й досі в театрі згадують її душевну красу, променистий погляд блакитних очей, щирю людяність, емпатійність, вміння йти на допомогу.

У кожній із зіграних нею ролей відчутна подвійна яскрава особистість – і героїні, і артистки, її внутрішня переконаність, прозорливість, вміння проникнути в найприхованіші закутки людської свiдомості, жіночої душі. І над усім – найвище благородство, поетична тонкість, одухотвореність, які відчуваються в усьому, що робить Наталія Ужвій на сцені. А про її талант та особистісні характеристики, такі як незвичайна працездатність, відповідальність, організованість, витримка, наполегливість у досягненні мети, енергійність тощо, біографи актриси пишуть як про феномени.

Перечитуємо сьогодні сторінки спогадів про Ужвій, її щоденники і, перед нами постає образ актриси не тільки на сцені й екрані, але й у повсякденному житті. Її талант розквітнув у непростий час, її покоління називали романтиками, яке в екстремальних умовах, нехтуючи власними амбіціями і життєвим благоустроєм, будувало Театр з великої букви і самовіддано й відчайдушно створювало національне мистецтво.

Творче життя Наталії Ужвій можна було б «оформити» в кредо, раніше виголошене М. Заньковецькою, яка стала для неї зразком високого таланту і мужності: «Справжнє мистецтво вічно живе. Воно вимагає таланту, праці; будьте йому вірною, воно любить трудівників і подвижників, увінчує успіхом тих, хто безкорисливо, самовіддано служить народові, своєму покликанню...» (Цит. за: [4, с. 15]).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бернацька Р. Н.* Ужвій / Р. Н. Бернацька. – К. : Держ. вид-во образот. м-ва і муз. л-ри УРСР, 1958. – 104 с.
2. *Вергеліс Олег.* Последняя жертва. «Первая украинская советская актриса» Наталья Ужвий – сценарий спрятанной судьбы [Электронный ресурс] / Олег Вергеліс. – Режим доступа: <http://gazeta.zn.ua/CULTURE/>
3. *Доленко Віра.* Епізоди й ролі. Наталія Ужвій [Електронний ресурс] / Віра Доленко. – Режим доступа: <http://www.interestny.kiev.ua>.

4. Кисельов Йосип Михайлович. Поетеса української сцени. Життя і творчість народної артистки СРСР Наталії Михайлівни Ужвій / Йосип Михайлович Кисельов. – К. : Мистецтво, 1978. – 205 с.
5. Моляко В. А. Психологический анализ творческого потенциала М. А. Врубеля / В. А. Моляко // Психология творчества : школа Я. А. Пономарева / под ред. Д. В. Ушакова. – М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 2006. – 624 с. (Научные школы ИП РАН). – С. 394–407.
6. Оксеніч О. В. Ужвій Наталія / О.В. Оксеніч // Сто видатних українців / – К. : Арій, 2006. – С. 408–411.
7. Полищук Татьяна. От королевы до партизанки [Электронный ресурс] / Татьяна Полищук. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/kultura>
8. Саква Олександр. Безсилий батіг реальності : спроба портрета великої актриси / Олександр Саква // Культура і життя. – № 35. – 2 вересня 1998 р. – С. 3.
9. Спиридонова А. На перехресті пам'яті / А. Спиридонова // Культура і життя. – № 35. – 2 вересня 1998 р. – С. 2.
10. Ужвій Наталія Михайлівна. Фильмография / [Электронный ресурс] / Наталія Михайлівна Ужвій – Режим доступа: <http://www.kino-teatr.ru/kino/acter/w/sov/5544/works/>
11. Черкашин Роман. Ми – березільці. Театральні спогади-роздуми [Електронний ресурс] / Роман Черкашин, Юлія Фоміна. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua>
12. Шмиговська Віра. Життя прожите двісті разів [Електронний ресурс] / Віра Шмиговська. – Режим доступу: <http://www.dua.com.ua>

Міщиха Л. П. ПСИХОБІОГРАФІЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА Н. М. УЖВИЙ

В статтє осуцествлен психобіографіческий анализ творческого потенциала Наталіи Ужвій. Раскрываются важные ключевые моменты биографии Наталіи Ужвій и показана их роль в восхождении актрисы к вершинам Мельпомены.

Ключевые слова: *творчество, творческий потенциал, творческая одаренность, личностные качества, талант.*

Mishchykha Larysa. PSYCHOBIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE CREATIVE POTENTIAL OF NATALIA UZHVIY

The article makes a psychobiographical analysis of the creative potential of Natalia Uzhviy. It reveals the important key points of biography of Natalia Uzhviy and their role in the ascent of actress to the heights of Melpomene.

Keywords: *art, creativity, artistic talent, personality traits, talent.*
